

Karla Zadnjega) razložil, kako se je vse skupaj sfižilo in kdo je bil v resnici zadnji Habsburžan.

Za patologe velja, da »vedo vse, a prepozno«; mnogokrat se v tem opisu najdemo tudi zgodovinarji.

Aleksander Žižek

(ZA)UPANJE V DENAR

Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, Celje: Zgodovinsko društvo, 2003. 315 strani. (Zgodovini.ce; 1)

Nisem si predstavljal, da me bo prva misel, ko sem odložil knjigo, katere tematika je monetarna politika v habsburški monarhiji, zapeljala k vprašanju zaupanja. Zaupanje, ki ga skoraj vedno dojemam zgolj kot osebno občutenje do sočloveka, se mi je kar naenkrat premaknilo v sfero materialnega sveta kot svetovni princip, ki svet drži v nekakšnem redu. Rekla, da je denar sveta vladar, po Pančurjevi knjigi nisem več razumel zgolj kot oguljeno in vsak dan bolj boleče občuteno frazo, pač pa kot posledico dejstva, da mi vsi tako zaupamo v tega svetovnega vladarja. In prav zato gre – vsaj po moje – v novi knjigi dr. Andreja Pančurja, ki je konec leta 2003 izšla kot prva edicija nove knjižne zbirke Zgodovinskega društva Celje *Zgodovini.ce*. Pančur v delu, ki je v osnovi predelana doktorska disertacija, obravnava odnos slovenskega človeka do denarja v habsburški monarhiji v 19. stoletju. Ob sprotnem razkrivanju razmerja med ekonomsko teorijo in prakso, ki ju vsi v ekonomskem gibanju tako izpostavljajo, Pančur namreč vzporedno vpleta še tedanjo javnost in njeno »(ob)čutenje« denarja. Gre torej za človeka in njegovo zaupanje v denar, ki se je skozi celotno 19. stoletje manifestiralo kot upanje. To upanje pa najbolje izraža sam naslov knjige: *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*.

Delo, katerega jedro zajema nemirna in nestabilna finančna politika druge polovice 19. stoletja, v svoji predzgodbi posega tudi v konec 18. stoletja ter oriše vladno proračunsko politiko še v predmarčnem času, ko je vrednost avstrijskega goldinarja že temeljila na srebru. Z revolucionarnim letom 1848 je poprej bolj ali manj uravnotežen proračun postal močno deficiten, s sprotnim izdajanjem nepokritega denarja pa je bila omajana tudi denarna stabilnost. Zato se je bila

država prisiljena odpovedati zakonski zamenljivosti bankovcev za srebro, s čimer je bil praktično uveden papirnati denar. V skladu z Greshamovim zakonom papirnati in kovinski denar, ki sta v principu imela enako nominalno vrednost, na trgu nista bila enakovredna. Ker so ljudje kovinski denar cenili bolj kot papirnati, so kovance hranili doma ali pa so jih preprodajali v tujino. Posledično je tako papirnati denar iz denarnega obtoka izrinjal kovinskega. Takšne težave, ki jih je država v negotovih (vojaško) političnih razmerah le še bolj stopnjevala z novimi emisijami papirnatega denarja, so kritično porevolucionarno situacijo le še podaljševala v čas do konca 60. let 19. stoletja.

Obdobje nemirnega, nestabilnega denarnega sistema na zelo zanimiv način odraža praktična raba t. i. »flik«, tj. na polovičke ali četrtinke natrganih bankovcev, ki so šteli kot zakonito plačilno sredstvo, katerih rok za odpravo je država celo podaljševala. Za takratno ekonomijo neugodnega stanja s srebrnom nekritih bankovcev, ki so leta 1857 zavzemali skoraj 90 % skupne denarne mase, preprosti ljudje niso povsem dojeli. Njim je šlo, tako kot večinoma še danes, zgolj za praktično razumevanje denarnega sistema. Da bi jih »ekonomskoteoretsko« razsvetlili, je časopisje (sploščka le *Novice*) slovensko beročega bralca uvajalo v razumevanje realnega stanja, ki so ga bili deležni na domači tržnici. »In kakor je več papirnatega dnarja bilo, je jelo zginovati srebro in zlato, in kdor ga je hotel imeti, je mogel zanj veliko nadajati na papirnati dnar.« Pri pojmu »nadajati« je tedaj šlo za srebrno ažijo. Za nakup kovancev s papirnatimi bankovci je bilo takrat namreč potrebno plačati srebrno ažijo. Razumljivo je, da je ažija v negotovih monetarnih razmerah, tako glede na politično situacijo kot tudi glede na zaupanje ljudi v denarni sistem, skokovito rasla in padala. Leta 1861 je za kratek čas srebrna ažija dosegla celo 52 %. Avstriji je v obdobju prehajanja iz ene krize v drugo in ob neuspešnih prizadevanjih različnih finančnih ministrov, da pokrpajo in trajneje ustalijo monetarno politiko, ob koncu 60. let vseeno le za silo uspelo sanirati monetarni sistem, a kaj ko je spet že leta 1873 udarila nesrečna okoliščina deflacije. Kot spoznavamo tudi danes, za razliko od devetdesetih let minulega stoletja, se notranje monetarne politike ujemajo tudi z obdobji svetovne gospodarske konjunktura oziroma depresije.

Dovolil bi si še eno poenostavljeno paralelo 19. stoletja z našo sodobno denarno situacijo,

četudi gre morda za preveliko poenostavljanje, ki naj mi bo kot čistemu laiku oproščeno. Primerjava uvajanja evra, enotne evropske valute, z avstrijsko uvedbo zlate denarne podlage leta 1892 namreč kaže na podobnost. Ko je bil v Avstriji odpravljen proračunski deficit, so bili ustvarjeni pogoji za stabilno monetarno ureditev. Ob padanju cen srebra in nihanju vrednosti avstrijske denarne valute v primerjavi z zlatimi tujimi valutami ter ob vedno bolj naraščajoči mednarodni blagovni menjavi, so se pojavljale vse večje težnje po poenotenju (že v petdesetih letih je zaradi tega goldinar prešel na desetiški sistem) avstrijske državne valutne podlage s pomembnejšimi tujimi, ki so bile tedaj utemeljene na zlati podlagi. Reforma v zlato kronsko valuto leta 1892 je bila nova prelomnica v monetarni politiki monarhije, ki se je kasneje izkazala kot ustrezna za avstrijsko ekonomijo, saj je v začetku 20. stoletja reforma rezultirala dokaj stabilen monetarni sistem.

Četudi se je s tem povečalo zaupanje ljudi v njihov denar, prvi odmevi na to niso kazali, saj avstrijska javnost nad reformo sprva ni bila navdušena. Tudi nekateri slovenski poslanci, četudi so bili del takratne vladne koalicije, vladne reforme niso podprli. Takšne Pančurjeve ugotovitve zgolj kot primer kažejo na to, kako večplastno se je avtor lotil svoje raziskave. S svojo metodo dela, ki brez dvoma presega slog podajanja starejše klasične gospodarske zgodovine, Pančur dokazuje medsebojna interaktivna razmerja med ekonomsko teorijo, aktualno politiko in odzivi javnosti. Njegovo delo tako ni gospodarska zgodovina, v kateri bi avtor štel tovarniške dimnike in parne stroje, ampak tesno prepletajoča gospodarska, politična in socialna zgodovina, ki upošteva vse »klasične« vire vseh treh naštetih zgodovin. Morda ta monografija po izbiri osrednje teme dela – denarja – ostaja na knjižnih policah in v bibliografskih podatkih vseeno uvrščena med gospodarsko zgodovino, toda upam, da jo tako predalčkanje ne zaznamuje preveč. Avtor je v svoji obširni študiji razumljivo podal tematiko in odlično opredelil mentaliteto takratnih ljudi. Spretno je pokazal, kako so ljudje na Slovenskem dojemali denar, hkrati pa bralstvu dokazal, da ekonomska teorija, kaj šele zgodovina, nista nikakršen babbav.

Zdi se, da nihče, ki bo zgodovinsko zabredel po vsaj malo sorodnem področju, poslej ne bo mogel mimo ocenjenega dela. S sistematičnim, preciznim in v zaključkih sintetičnim besedilom

ter s precej obširno navedbo literature ob koncu bo vsakdo dobil vsaj načrtan zemljevid, kjer bo lahko mimo nevidnih čeri zaplul v ocean totalne zgodovine.

Toda, če me v bistvu za usodo knjige med zgodovinarji nikakor ne skrbi, saj vemo, da se vedno slejkoprej najde kdo, ki poteguje s polic še tako zaprašene knjige, me zanima, če bo knjiga zašla pred bralske oči še koga drugega, npr. kakšnega ekonomista. Tisti, ki se v branju omejujejo le na vroče razpredelnice borznih indeksov, si namreč potem, ko jih »stock exchange« začne že malce preveč obsedati, zaželi misli, da »v denarju ni vse«. Tedaj najpogosteje posežejo v postmodernistično »pofl« duhovno literaturo. Glede na to, kar sem zapisal v začetku, mislim, da je Pančur med vrsticami lahko tudi njim v pomoč. Namreč, na koncu je tudi rek »denar je sveta vladar«, odvisen od sprejemanja vsakega človeka posebej oziroma od njegove osebnosti »money-teistične« religije v denar. Ni treba, da bi za ozdravitev šli romat v Indijo. Že v tem istem svetu in s pomočjo razlage na istem bližnjem materialnem sredstvu bi lahko – vsaj po moje – vsakdo razbral globlje vzroke tega reka. Menda pa le z odpravo vzroka človek ozdravi sebe, svojo vero in zaupanje.

No, morda sem se v vse te misli zamotal zgolj iz tolažbe, ker prvič, na žalost sploh še ne morem sanjati o kakšnem vzajemnem skladu, in drugič, nimam pojma o ekonomski teoriji. Ocene, ko preidejo iz dokumentiranih historičnih dejstev, itak kmalu sfrčijo v subjektivno. Prav zanima me, če sem kot povprečen bralec, zgodovinar in outsider ekonomske teorije dojel to, kar je avtor morda med vrsticami želel sporočiti nam vsem.

Borut Batagelj